Koliger Károly

Misima és a Hagakure

Misima Jukio

Misima Jukio – polgári neve Hiraoka Kimitake – Tokióban született 1925. január 14-én, és ugyanott halt meg 1970. november 25-én; japán regény- és drámaíró. A tokiói egyetemen jogi végzettséget szerzett, majd rövid ideig a pénzügyminisztérium tisztviselője volt. Öngyilkos lett. Műveiben a klasszikus japán irodalom hagyományai a modern európai, elsősorban francia pszichoanalitikus ábrázolás módszereivel ötvöződnek. Formailag hagyományos drámáinak nagy része a modern japán életből veszi tárgyát, de felhasználja a nyugati irodalmak témáit is. Felújította az ősi japán irodalmi műfajt, az úgynevezett *no*-drámát. Misima sokoldalú, művelt író. Műveit több világnyelvre lefordították. – Több alkotása szerbhorvát nyelven is olvasható. Jugoszláviában elsősorban két nagy sikerű regénye és egy elbeszélése (fordítói Andrija Grosberger, dr. Dejan Razić, Dragan Milenković) révén nyer bepillantást az olvasó a XX. század legolvasottabb japán írójának munkásságába.

A Misima termékeny és szerteágazó művészi tevékenységét taglaló enciklopédikus sorokat egészítsük ki néhány további részletező adattal.

Az élők sorából 45 évesen, szeppuku szertartással távozó, szenvedélyes távol-keleti alkotó 40 regény, 18 színmű, 20 kötet elbeszélés és 12 kötet irodalmi esszé szerzője. Rendez, s színész is. Kitűnő vívó és atléta. Repül a híres F–102-es fantom fedélzetén, vezényel szimfonikus zenekart. Élete során hét világkörüli utat tesz és három ízben szerepel az irodalmi Nobel-díjra javasoltak listáján.

Életművének s egész életének megítélésekor, úgy tűnik, meghatározó jelleggel bír vallomása, melyet édesanyjának tett. Ugyanis mielőtt még 1970. november 25-én sor kerülne nem mindennapi, tulajdonképpen majd egy even át gondosan, a legnagyobb titokban előkészített akciójára (amelynek végén felvágja magát, fejét pedig, a hagyománynak megfelelően, „védelmi hadseregének" hűséges tagja a hosszú japán karddal levágja), Misima megvallja, élete során tett, amit tett, végső fokon azonban egyetlenegy dolgot sem cselekedhetett igazán kedve szerint.

Misima Jukio ízig-vérig világi ember, minden porcikájában az életet szomjúhozó japán lélek. Úgy ismerjük, mint aki hihetetlenül alkalmasnak bizonyul adottságának, tulajdon – meglehetősen csodálatos – tehetségének és emberfölötti erejének élvezetére, ugyanakkor a megragadható művészi felmutatására, melyben utánozhatatlan.

És talán senki sem ragaszkodott egy adott műhöz olyan kitartóan, mint tette Misima több mint 8 ezer kötetet kitevő könyvtárának könyvei között. Jamamoto Jocsa, a XVII–XVIII. században élt japán szamuráj, majd szerzetes volt az ő szellemi vezére. Hatására született a *Hagakure*. (A hangakure magyarul körülbelül annyi, mint „levélben rejtőzve".) A szóban forgó könyv hét kötetnyi terjedelméből nemrég kivonatosan, valójában az első három anyagával ismerkedhettünk meg Srbislava Elezović-Lazić fordításában. *(Hagakure i Mišima.* Kiadó: Grafos, Beograd, 1986. Előszavát Vito Marković, a Biblioteka „Horizonti" szerkesztője írta. 72 o.) A mű eredeti címe: A hagakure tanítómestere gondolatainak gyűjteménye, s mint említettük, Jamamoto Jocsa szamuráj és szerzetes tanítását foglalja egybe, amelyet Tasiro Curamoto, fiatal szamuráj vetett papírra 1710-ben. Fő gondolata – a szamuráj sorsa a halál – végigvonul az egész alkotáson. Ennek értelmezéséhez segít és kiváló iránytűnek bizonyul Misima Jukiónak az alábbiakban olvasható írása.

Misima Jukio

Hogyan kell olvasni a Hagakuret?

Halál japán módra

„Arra a megállapításra jutottam, hogy a szamuráj sorsa: halál. Amennyiben arra kerülne sor, hogy döntened kell élet és halál között, habozás nélkül válaszd a halált!"

(Részlet az **Első könyv**ből)

A Hagakuret a háború idején, a halál óráiban olvasták. Az idő tájt Paul Bourget **Halál** című regénye a borzalmat hintette a fiatal önkéntesek körében, és tanácsosnak mutatkozott – önbizalmukat erősítendő – ajánlani, hogy a Hagakuret olvassák.

Annak dacára, hogy a fiatalok manapság továbbra is olvassák a Hagakuret, nem lehet tudni bizonyosan, hogyan is közelednek feléje. Azt hiszem, hogy az okok, amelyeknél fogva sokak kezében megfordul e könyv, valójában a háború idején érvényes okoknak az ellenkezőjével érnek fel. A felkészületlenségük az elmúlásra mindjobban növekvő hiányérzetet idéz elő. Szükségleteiket kielégítik, kivéve a megsemmisülést, melynek elodázása az egyetlen teljesítetlen vágy marad. A halál, melynek széppé tétele fontos szerepet játszik, létező, tudata mind szorosabb abroncsként tartja szorításában az embert.

A fiatalság, amennyiben közelíti is a halált, elvontan teszi. Ami pedig az idejükkel rendelkező középkorúakat illeti, minél több idő áll rendelkezésükre, annál inkább rettegnek például a ráktól. A rákhalál szörnyű vég, amelyet egyetlenegy hatalom sem kívánna önmagának.

A hétköznapiság álarca mögött kialakult haláltudat sötét pecsétje minden időkre megbélyegezte a japán nemzetet. Mindazonáltal a pusztulás japán felfogása egyértelmű és világos; ebben különbözik a nyugatiak félelmetes és gyűlöletes halálfilozófiájától. A japánok képzeletében soha nem jelent meg a halál iszonyatos kaszával ábrázolt istene. Ugyanúgy különbözőnek mondható az elmúlás japán képe annál a képnél, melyet egyes országok, például Mexikó vall magáénak, ahol a korszerű városokban töméntelen aszkéta- és totemrom található, melyet a halál vett birtokába, ellepte buja folyondárnövények rengetege. A kép, mely a japán művészetet hosszú időn át gazdagította, nem az imént említett durva és vaskos kaszásnak a képe, hanem azé a halálé, amely fölött tiszta forrás fakad, és amely láthatatlan, tisztító cseppként ragyog világunk felett.

A Hagakure szerinti halál az öngyilkos kamikazek halála

A Nyugattól sok mindent tanultunk az életbölcseletet illetően. Ugyanakkor – végül is – nem elégedhettünk meg csupán az életről szóló bölcselettel. Hasonlóképpen vagyunk a buddhizmussal, ugyanis alkalmatlannak mutatkoztak tanításai, nevezetesen a bűnről és a megdicsőülésről vallott tézisek, melyek bénítólag hatnak, és amelyek szerint az örökkévaló születik, újra testet öltve.

Jocsa szerint a halál a felhők mögül elővillanó kék ég csodálatosan életes és hűvös tényének tükröződése. Modern körülmények között elbűvölően hat a kamikazera, akinek támadása és harcmodora – minden kétséget kizáróan – az utóbbi háború idején tapasztalt viadal legtragikusabb alakja. Úgy értékelték, hogy a bajvívásnak e módja egyáltalán nem emberi, és a háború befejezése után a dicsőség koszorúja lekerült azoknak a fiataloknak a fejéről, akik ily módon haltak meg. Magyarán: a szellem, amelynek értelmében ezek a fiatalemberek – hazájukat megvédendő – a halálba rohantak, és amit Japán hosszú történelme mint a Hagakure által hirdetett fényes eszme akciójának és a halálvállalásnak legfrissebb példájaként kínál fel, amennyiben tüzetesen megvizsgálnók a személyes indítékokat, bizonyára kitűnne, hogy nem egészen mentesek a félelemtől, gyengeségtől. Egyesek bizonyára úgy vélik, hogy a kamikaze-pilóták hírhedt nevükkel-elnevezésükkel ellentétben rá voltak kényszerítve a halálra. És az is bizonyos, hogy ezeket a fiatalembereket, akik be sem fejezték iskoláikat, kötelezték a hatóságok részéről, hogy akaratuk ellenére szembenézzenek a halállal. De ha még tettüket önszántukból is vitték volna véghez, hellyelközzel mégiscsak nyomás alatt csoportosították őket a különleges feladatot teljesítő, támadó katonai formációk soraiba, majd pedig az elhárithatatlan halál karmaiba kergették őket. Igen, mindez bizonyára így igaz.

[redacted]

Nem kell különbséget tenni az önként vállalt és az egyénre kényszerített halál között

Ha ez így van, vajon a halál, amelyről Jocso beszél, más elbírálás alá esik? Vajon önként vállalt halálról van-e szó? Nekem erről más a véleményem. Jocso azzal kezdi, hogy javasol egy halált mint egyikét a megválaszthatóknak, és arra ösztönöz, hogy elszánjuk magunkat az elmúlásra. Azonban abban az emberben, akinek megtiltották az öngyilkosságot, a nihilizmus a látszat örve alatt mély nyomokat hagy, miután a saját halála felett nem rendelkezhet. Amennyiben az ember nem dönthet szabadon a halál megválasztásában, abban az esetben nyilvánvaló, hogy az nem is kényszeríthető rá. Még a halálos ítéletet, a legkíméletlenebbül ráerőszakolt halál esetében sem, ha az elítélt igyekszik, hogy szellemileg ellenálljon a múlandóságnak, nem lehet szigorúan vagy egyoldalúan ráerőszakolni. Mi több: az erőszakos, esztelen, atombombával előidézett pusztulás az áldozatra nézve sorsszerű halálnak tekintendő. Képtelenek vagyunk evvel szemtől szembe kerülni anélkül, hogy közben ne töprengjünk el a különféle módozatokon. Habár a halál önmagában rendre elkendőzi az emberi szabadság és a majdani túlhaladott sors közt dúló sötét háborúzást, néha úgy tűnik, hogy az ember halála saját döntésének a végeredménye – például öngyilkosság esetén. Másszor viszont, úgy tűnik, hogy a halál teljes egészében ráerőszakolt valami. Ez utóbbi esetben a bombázással előidézett pusztulásról van szó.

Ellenben a látszatra szabad megítélés kifejeződésekor – az öngyilkosság során –, de még az elkerülhetetlen halált jelentő processzus folyamán lejátszódó esetében is fontos szerep hárul a sorsra, amelynek alakításában az érintett személy már nem vesz részt. Továbbá a látszatra természetes halál esetében – amely a betegség utáni távozást jelenti, a betegségszerzés többnyire nem szabadon választott halálként mutatkozik – mintha csak öngyilkosságról lenne szó. A döntéshozatali feltételek, amelyek közepette meghalhatunk – ekképpen igyekszik rávezeti a Hagakure –, nem mindig jelennek meg élesen, elkülöníthető módon. Az ellenség megjelenik, fölvesszük vele a harcot, s lévén, hogy a választás felkínálja: éljünk vagy haljunk, úgy döntünk, hogy eltávozunk... Nos, efféle leegyszerűsített helyzet nemigen adódik, de még nem is adódhatott abban az időben, amikor a japán kard számított a legszörnyűbb fegyvernek! Ennek ékes bizonyítéka, hogy Jocso 61 évet élt.

Más szóval, a Hagakureval, illetve a különleges öngyilkos katonai egységekkel kapcsolatban senkinek sem lehet igaza, amikor azt állítja, hogy a halál egyik esetben önként választott, a másik esetben pedig ráerőszakolt. E különbség kizárólag az érintett személy azon megrázó és vérfagyasztó valóságpillanatában nyeri el kiteljesülő értelmét, amikor a halállal szembenéz, és a kérdés az emberi szellem előtt csupán végső megfeszülésének órájában merülhet föl.

[redacted]

Meg lehet-e halni igaz dologért?

Ezek után a pusztulással kapcsolatos legkomolyabb kérdéssel kell szembenézni. Igazolt halál, vagyis a vég, amelyet mi valamely felismerésből önmagunknak választottunk – olyan halál létezik-e? Egyelőre nagyon sokak állítják, hogy nem akarnak olyan igazságtalan háborúban elpatkolni, mint például a vietnami. Ezzel szemben ha tőlük azt kérnénk, hogy az igazságért és a hazáért, vagy az emberiség megváltásáért áldozzák fel életüket, szívesen vállalnák a halált. Az efféle magatartás a háború utáni nevelésnek tudható be, különösen annak az eszmének köszönhetően, amely felhívja a figyelmet arra, hogy a háborúban téves nemzeti célokért elhullottak intő példája ne ismétlődjék meg, és hogy a jövőben mindenki saját maga ítélje meg valamely felismerés mibenlétét, majd pedig ennek a meggyőződésnek a birtokában áldozza fel életét.

Azonban mindaddig, amíg az emberi lélek létezése adott nemzeti keretek között bonyolódik, vajon irányulhat-e úgymond igaz dolgok céljainak elérésére? Abban az esetben pedig, ha a nemzet nem lenne tekinthető a létezés előfutárának, továbbá a személyi lét a nemzet fölé helyeztetne, van-e mód arra, hogy az ember az emberiség nevében igaz dologért áldozza fel önmagát? Itt ismételten elénk tárul az abszolút halál és az emberi kategóriának számító igaz dolog között meredező szakadék. És az igazolt célokat, amelyekért ma, egy vagy néhány évtized múltán, száz év múlva, esetleg több száz év múltán életünket feláldozzuk, nagyon könnyen megtörténhet, hogy idővel a történelem súlyos ítélete bélyegzi meg. A szőrszálhasogató eszmefuttatások, a vég nélküli öntelt és moralizáló méricskélések a Hagakureval szemben a valóságnak afféle mímelési módozatai, amelyeknek semmi, az égvilágon semmi köze nincs a halálhoz.

Végső soron – nem választhatjuk meg a halált. Ezért siettet hát bennünket Jocso, hogy – ha már megadatott a választás – döntsünk a halál mellett. A Hagakure, tény, azt nem állítja, hogy döntésünknek a halál megválasztására kell szorítkoznia. Mivelhogy – élők vagyunk. Ez pedig azt jelenti, hogy valamely cél érdekében választattunk ki, és ha az életet nem mi magunk választottuk, fennáll annak a lehetősége, hogy a végső latba vetéskor nem vagyunk eléggé szabadok ahhoz, hogy meghaljunk.

[redacted]

A halál soha nem hiábavaló

Az élőlény számára mit jelent szembenézni a halállal? A Hagakure szempontjából lényeges, hogy tökéletes akcióról legyen szó. Jocso az erőszak és a szenvedélyek hatalmából és a szenvedélyből adódó halál mellett tart ki. Erre céloz azzal, hogy a halált hiábavalónak mondja. Tulajdonképpen „az őszakai pökhendi kereskedők haszonleső szellemét" lepleződik le. Jocsónak a halállal kapcsolatos legjelentősebb állítása: „arra a megállapításra jutottam, hogy a szamuráj sorsa a halál", így egy csapásra megoldja a gordiuszi csomót, az élet és a halál között feszülő ellentmondást.

„Ha hinni lehet egyeseknek – idézi Misima Jocso mestert –, dolgavégezetlenül meghalni annyit tesz, mint hiábavalóan halni meg. Ebben rejlik a szamuráj álnoksága, amely »az őszakai pökhendi kereskedők haszonleső szelleméről« tanúskodik. Abban az esetben, amikor az élet és a halál egyenlő esélyként merül föl mint lehetőség, már-már lehetetlen is igazságos döntést hozni."

Mai nyelven szólva – folytatja Misima – az általunk kiválasztott cél elérése közben igaz dologért áldozzuk életünket; ám a Hagakure azt állítja, hogy a halállal szemtől szembe találtatván magunkat, egyáltalán nem vagyunk képesek megítélni az indíték, történetesen döntésünk indítékának indokoltságát.

(További Jocso-idézet:) „Mi mindennél jobban ragaszkodunk az élethez. És annál mi sem természetesebb, mint hogy olyan helyzetben, melyet túlélünk, bocsánatért esdeklünk. Az emberi lény számára a megbocsátás soha sem adatik meg fölöslegesen." S az emberi lény – írja tovább Misima –, annál az egyszerű oknál fogva, hogy él, ki kell hogy találjon egy elméletet. A Hagakure megelégszik e viszonylagos gondolatvitellel, és teszi, még mielőtt pipogya módra, küldetését teljesítetlenül, túlélőként tetszelegne. Azzal szemben aztán: jobb, ha nem él. A Hagakure persze semmi szín alatt nem állítaná, hogy a halál nem válhat az igaz dolog árulójává. Tulajdonképpen ebben rejlik Jamamoto Jocso nihilizmusa, és ebben mutatkozik is meg végső idealizmusa, amely nihilizmusból fakad.

Mi mindannyian látomás mögé rejtőzünk, valljuk, hogy képesek lennénk valamely hit, vagy valamely elmélet nevében életünket feláldozni. Amit erre vonatkozóan üzen a Hagakure, az a következőképpen hangzik: A nem dicsőséges halál, azaz az olyan halál, amelyről hiányzik a virág és a termés, még az is méltó vég, mert emberi lény halála. És ha már az életet annyira nagyra becsüljük, miért is ne becsülhetnénk hasonlóképpen a halált? A halálra nem fogható rá, hogy – hitvány. □